

**Разпознаваемост, място и бъдеще на
читалищната мрежа
(анализ върху проведено анкетно проучване)**

*проф. д-р Венцислав Велев
УниБИТ – София*

**Recognizability, place and future of
the community center network
(analysis of a conducted survey)**

*Prof. Dr. Vencislav Velev
ULSIT, Sofia*

Abstract: The question of the place and presence of the community center network today seems strange at first glance. But the same is not without reason. It is hidden in the many questions accumulated over the years, some of which are related to the search for new approaches towards the implementation of the main function of the community centers, namely: provision of cultural and educational activities in places. through which to reveal the current picture, as well as to outline the possible problems that should be resolved. Given the constantly changing environment, the aspiration is to collect up-to-date data once again, which, after the necessary analysis, will present the place, significance, role and future development of the network of community centers in the country. The survey was carried out on a national scale.

Keywords: community centers, survey, community center network, cultural institutes

Резюме: Въпросът за мястото и присъствието на читалищната мрежа в днешния ден на пръв поглед като че ли е странен. Но същият не е лишен от основание. То се крие в многото натрупани през годините въпроси, част от които са свързани с търсене на нови подходи по посока осъществяване на основната функция на читалищата, а именно: предоставяне на културно-образователни дейности по места. посредством което да се разкрие моментната картина, както и да се очертаят евентуалните проблеми, които следва да бъдат разрешавани. Предвид непрекъснато променящата се среда, стремежът е отново да се съберат актуални данни, които след необходимия анализ да представят мястото, значимостта,

ролята и бъдещото развитие на мрежата от народни читалища в страната. Проучването е осъществено в национален обхват.

Ключови думи: читалища, анкетно проучване, читалищна мрежа, културни институти

Представяне на проучването

Интересът по отношение развитието на читалищната мрежа, както и въвеждането на различни похвати за управление, насочени към разкриване на нови дейности и утвърждаване на съществуващи вече такива е видим. Проучвания са провеждани в различен контекст. Някои от тях са се съсредоточавали към търсене на доказателства за необходимостта от утвърждаването на читалищата като средище на местната общност и основа за насърчаване разкриването на различни по своя характер граждански инициативи. Тук може да се посочат проучванията направени през периода 2000–2004 г. при реализирането на проект „Читалища“ – BUL/00/002 (2000–2004). Други проследяват нивото на предоставяне на библиотечно-информационни услуги. В тази посока работи фондация „Глобални библиотеки – България“. Изследвания за мястото и присъствието на читалищата са правени и от Национален фонд „Култура“, както и частично от страна на Министерството на културата (основно през 2007–2010 г.). Периодично проучвания по са осъществявани и при започването и реализирането на национални проекти (националната система „Живи човешки съкровища“).¹ Налага се убеждението, че голяма част от тези проучвания са инициирани и използвани по конкретни поводи. Има и такива, които са правени на локално ниво, когато е стартирала подготовката за разработването на местните планове за развитие. Прави впечатление, че няма системност и продължаване на проучванията, като едни да надграждат други. Също така на повечето изследвания не са достъпни пълните версии, които да съдържат методология, етапи на проучване, принципи и похвати използвани при осъществяването на анкети, самите анкети. В много от случаите направените анализи и последващи коментари към

¹ Велев, В. Исторически преглед, развитие и съвременност на читалищното дело в България. Подбрани моменти. С., 2022, с. 139–149.

тях също не са изчерпателни. Всичко това дава основание да се направи едно ново изследване, което да почерпи опит от направените до този момент, като освен анализ да отговори и на важни въпроси свързани с моментна разпознаваемост, актуализиране на получени данни, набелязване на проблемни точки, както и предлагане на пътища за тяхното преодоляване.

Анкетното проучване „Народните читалища – минало, настояще и бъдеще“, което е обект на настоящото кратко представяне, е проведено през м. април 2022 г. Използван е методът на открита анкета, която е предоставена на всеки пожелал да я попълни. Анкетата съдържа въпроси от различен характер, групирани в отделни сектори: институционални, административни, организационни – всички те представящи различните аспекти от работа на читалищата като цяло. За участие са поканени широк кръг от участници, без да са налагани никакви ограничения. Основни цели групи са читалищни служители и участници в отделни читалищни форми. Важна група представляват и основни потребители на читалищни услуги. въпроси, групирани в отделни сектори – институционални, административни, представящи различните аспекти от работа на читалищата като цяло. Това е осъществено с цел постигане на масовост и достъпност. Отново с тази цел е избран и начина на разпространение и получаване на обратна връзка – използването на уеб базиран формуляр, различни социални мрежи, включително и имейл.²

Анализът на получените данни (анкетни карти са получени от 324 човека) е подчинен на основната цел на проучването, а именно: търсене на мнението и оценката на хората направени към момента на проучването по посока виждането им за мястото и присъствието на мрежата от народни читалища в съвременното ни. Това се допълва и от обстоятелството, че по своята същност това е мрежата от най-разпространени културни институции в страната, която има своето историческо присъствие, както и завоюван престиж. Разкриването на нови читалища показва, че тя е утвърдена структура, която следва да бъде подлагана на

² За избраната методология, както и отделните етапи при осъществяването на анкетното проучване Вж. – Велев, В. Цит. съч., с. 153–155.

непрекъснато проучване с оглед и на подпомагане на нейното развитие. Ето защо от съществено значение се явява нуждата от проследяването на нейната ефективност към настоящия момент, което да послужи като основа за идентифициране на евентуални проблеми. Убеждението е, че същите следва да бъдат анализирани и при възможност отстранени. Настоящият анализ си поставя за цел да бъде първият от последващи такива, които да разкриват динамиката в нейното развитие.

Анализ

Получените изходни данни показват, че анкетата е попълнена от хора, които декларират своята привързаност към читалищата в страната и ги посочват като „изконна българска културно-просветна институция“.³ Отговори са дали основно хора живеещи в градовете, което се обяснява с нагласата им за активно използване на различен тип технологии, в т.ч. и в онлайн режим. Като се има предвид, че технологиите имат повсеместно разпространение и не представляват пречка за достъп и използване, то това заключение може да няма обобщаващ характер, но е показателно. Повечето от попълнителите анкетата са жени – 78 %. В по-малка степен своето мнение са предоставили мъже – 22% от анкетираните. Това потвърждава предварителната нагласа, че в организацията и управлението на дейността на читалищата основно участват жените. Този профил на читалищния деец е най-видим в малките населени места.

От съществено значение е да се проследи обаче профилът на попълнителите по отношение на техния образователен ценз. Преобладават хора с по-висока степен на образование (завършили ОКС „бакалавър“ или „магистър“), както и такива с декларирана и допълнителна квалификация, която подпомага основната им. Това са почти 70% от анкетираните, което показва и едно значително

³ Определението за читалищата, че същите са „изконна българска културно-просветна институция“ се среща често в различен тип изследвания. Това мнение получава своята обществена приемливост и посредством различни публични изказвания, от страниците на медии и пр. То се оказва най-споделяно и от самите читалищни дейци.

добро ниво на професионална компетентност. Следващият профил разкрива, че повече от половината от попълнените анкетата работят пряко в сферата на културата – 60%, което покрива първоначалния стремеж да се търсят хора, които да имат професионален поглед към тематиката за читалищата. Част от тях работят и на административни постове, но повечето са пряко свързани с основни читалищни дейности. В категорията на потребители на читалищни услуги, които представляват 40% от попълнените анкетата, преобладават хора, чиято професионална реализация е близка до сектор „Култура“. Тук можем да посочим основно хора работещи в сферата на образованието и науката. Потребители се явяват и тези хора, които ползват предоставяните от читалищата услуги директно – посредством лично посещаване на дейности в читалищата или индиректно – посредством изпращане на техни деца да се обучават в различни читалищни форми. Подчертан интерес се забелязва и сред една специфична група на потребители на читалищни услуги – ученици, студенти и пенсионери. Основно те използват възможностите предоставяни им от читалищните библиотеки.

Като извод може да се изведе, че тематиката за читалищата вълнува не само хората, ангажирани в тяхната дейност, но и тези, които я приемат като свой дълг и мисия по отношение изразяване на гражданска позиция и отговорност. Ангажираността на хората в страната е показателна. Образователният статус е очаквано висок, което показва, че има налице компетентност. Участвалите в анкетата са от различен спектър. Това дава възможност да заключим, че анкетираните са представителна извадка, която е валидна за цялата страна и читалищната мрежа като цяло.

Поставените в анкетата въпроси, които пряко се отнасят до различни дейности в читалищата са насочени към търсене на отговори в няколко направления: Разпознаваемост на читалището в неговата симбиоза на организация, която има свое подчертано присъствие в исторически аспект, както и съвременна културна организация; Читалището като място за развитие на културно-просветни дейности; Удовлетвореност от предоставяните в

читалищата културни продукти; Идентифициране на проблеми и търсене на пътища за тяхното преодоляване.

1. Разпознаваемост на читалищата, тяхната посещаемост и административно управление.

При анализиране на дадените отговори се налага извода, че читалищата си остават разпознаваеми като основни културни организации. Те се приемат като такива, призвани да работят основно на територията на населеното място, на което функционират. Историческото им минало и развитие е сравнително добре познато, което дава възможност за черпене на опит и набелязване на нови цели. Това становище се забелязва при почти всички отговори. Посещаемостта и честотата ѝ в отделните читалища обаче е различно. В големите градски центрове се забелязва известен отлив на посетители и ползватели на услуги. Ако в селата това се обяснява с подчертания демографски срив, то тук това се дължи предимно на наличието на друг тип организации, които развиват подобни дейности – сдружения, фондации и др. В същото време, положително е отчетено наличието на постоянен посетителски брой в читалището в съответното населено място. Тук обаче отново се забелязва, че читалищата като цяло си остават организация на местната общност. Хората имат нагласата да посещават предимно „своето“ читалище. В същото време те рядко отиват в читалище в друг район или населено място, стига да няма определена причина за това. На фона на личната посещаемост интересна е институционалната такава. Впечатлението е, че общуване между отделните съседни читалища има и това е ежедневна практика. Но в повечето случаи това се осъществява от хора, които активно работят в читалищата и по този начин извършват обмен на информация, както и споделяне на практики. Също така това е и способ за организирането на съвместни дейности. Обикновените ползватели обаче в случая липсват. Изводът е, че при тях активността е само към едно читалище.

Наличието на различен тип посетители на читалищата предизвиква и нуждата от проверяване на техните познания свързани с организационния живот, както и начините на управление на читалищната институция. Интересът към този въпрос е продик-

туван и от определени постановки в действащото специализирано читалищно законодателство. Съобразно него само членовете на читалището могат да участват в неговото общо събрание, респективно и в управителни органи и да вземат съответните решения. Получените отговори показват, че в анкетата са участвали предимно действителни членове⁴ на читалища. Всички те посочват нуждата от насърчаване приемането на нови членове. Тук интересни за анализ са отговорите на тези, които се определят основно като потребители на читалищни услуги, но не проявяват интерес да станат читалищни членове. Това показва, че макар и да разпознават читалищната дейност и да я отчитат като важна, същите не само не са активно ангажирани с институционалния живот на читалището, но и не считат за необходимост да се включват в него. Те го възприемат само като място на изява на своя творчески талант или търсене на такъв. Ангажимент към управление или формирането на политика не им е присъщо и не считат за нужно да го проявят.

В контекста на предходните въпроси в анкетата са поставени и такива, които търсят да разкрият какво е нивото на познаване историческото минало и присъствие на читалището като център на местната общност и в предходни години. Допълнителен елемент се явява и факта, че освен като място за задоволяване на културни потребности читалището е и център на местното краезнание и препредаване на традиционното познание, свързано със съответното селище. А това е трудно да се осъществи без опознаването на неговото историческо минало. Анализът показва, че интересът на хората е различен. Голяма част от отговорилите считат, че историята е важна и е нужно да се познава, като това ще подпомогне да се избегнат стари, натрупани през годините грешки. Но не е малък процентът и на тези, които приемат, че новото време иска и нови подходи. Практиката показва, че грешките често се повтарят, дори някои се мултиплицират. Ето защо е нужно познанието, под формата на краезнание, да бъде засилено. Само по този начин бъде на-

⁴ Законът за народните читалища определя членовете като индивидуални, колективни и почетни – чл. 11. От своя страна индивидуалните биват: действителни и спомагателни. Активни в дейността на читалищата са именно действителните членове, които оформят и основната членска маса.

сочен не само ресурс, но и потенциал, които да подпомогнат развитието на читалището в съвременните условия на живот. Също така по този начин то ще се интегрира още по-успешно в плановете за развитие на местната общност. Нуждата от това е показателна и при анализа на въпросите свързани с възприемането на читалищата освен като традиционно за българите културно-просветно средище, така и като съвременна културна институция, която активно се включва в актуалните процеси на местно развитие. Читалището си остава място, в което не се допуска външна намеса. Принципът на самоуправление се оказва устойчив и продължава през всичките години на неговото развитие.

Разпознаваемостта и съвременното функциониране на читалищата не може да мине без добро познаване и прилагане на действащото законодателство. Направени до този момент проучвания и анализи показват, че прилагането на различните законови изисквания и доброто ориентиране в сложната правна уредба е сериозен проблем пред много читалища. Констатира се, че налице е сравнително висок процент на осведоменост по отношение на основните нормативни документи, които регламентират живота на читалището. Анкетиранияте посочват, че като приоритет е нужно да се изведе работата по осъществяването на различен тип образователни курсове насочени конкретно към читалищните работници. Именно така те биха могли да надградят своите познания, както и да придобият нови такива. Нужно е да се посещават и различни квалификационни курсове. Повишаване капацитета на работещите в читалищата се посочва като тема, по която е нужно да се работи в национален обхват. Същата следва да се постави с първостепенно значение в дейността както на самите читалища, така и на държавните и местните власти с цел стимулиране на читалищните служители.

2. Запазване на съществуващите и разкриване на нови дейности в читалищата. Развитие на културно-просветна дейност и разкриване на съвременни форми на изява.

Предоставянето на културно-просветни продукти и услуги на гражданите, които са с цел на задоволяване на техните нужди, си остава възприемано като основна дейност за всички читалища.

В този аспект в анкетата са поставени поредица въпроси, които целят да посочат как точно следва да се структурира съвременното читалище откъм поддържане на традиционни дейности и разкриване на нови такива. Анализът на получените отговори дава основание с увереност да се твърди, че съвременното общество добре познава възможностите, които читалищата имат. Същите са търсени, доказателство за което е и регистрираната засилена посещаемост през последните години. Основният извод, който се налага е, че читалището си остава изключително търсено заради наличието на библиотечно-информационни услуги. Читалищната библиотека остава в съзнанието на хората като най-масовата и най-достъпната, поради която интересът към нея се запазва и е подчертан. На следващо място се нареждат дейностите свързани с популяризиране на местните обичаи и наследени традиции. Те се представят най-вече посредством организирането на различен тип прояви. Участието в провеждането на местни празници, събори и фестивали се приема като задача с първостепенно значение. Те се допълват и от усилията насочени към поддържане на музейни колекции, които разкриват богатото минало на съответното населено място. Важно е да се посочи и, че през последните двадесет години читалищата се утвърждават и като средища за предоставяне на услуги със социален характер. Това е най-видимо особено в малките населени места.

Всичко посочено показва, че интересът към читалищата не е отминало явление или такова с преходен характер. Констатираните трудности, в т.ч. и такива от икономически характер, макар и да са се отразили негативно не са спрели активната дейност. В контекста на това обаче възниква и въпросът колко и какви читалищни форми е нужно да се разкриват. Необходимо ли е да има минимален набор от задължителни дейности или предвид своята автономия и принципи на самоконтрол читалищата сами да могат да определят какво да развиват. Дадените от анкетираните отговори показват, че този казус няма еднозначен отговор и продължава да стои на дневен ред. Той обаче е свързан и с този за нивото на предоставяните услуги. Синхронът между количество и качество следва да бъде задължително съблюдаван. Анкетираните, в преоб-

ладаващата си част, изказват мнението, че е нужно да се въведат определени критерии, които да бъдат като основа за развитие на читалищната дейността. В себе си те следва да включат и конкретен вид дейности, които да служат като основни показатели за развитие. На следващо място като необходимост изпъква разкриването на нови форми, както и предоставянето на различни от традиционните културно-образователни услуги на населението. Всичко това обаче изисква внимателен анализ, както и след направата на обществено допитване. Нужно е да се работи в посока реализиране на различни проекти и програми, които да бъдат както такива подпомагащи основните читалищни дейности, така и разкриващи нови. Посочва се и необходимостта, особено в малките населени места, читалищата да подкрепят развитието на културния туризъм, посредством разкриване на информационни центрове, включително туристически, както и места за битови услуги. Изтъква се, че от това хората в малките места силно се нуждаят.

Последната група от въпроси в анкетата се отнасят до различните информационни канали, по които хората получават сведения както за организационния и институционален живот на читалището, така и за неговите дейности и публични прояви. Анализът на дадените отговори показва, че читалищата не са изолирани от общия информационен поток и използват широк набор от комуникационни канали. Читалищата регистрират и изключително активно интернет присъствие. Налице са както специализирани сайтове, така и социални канали и групи. Всички те надграждат традиционно използваните до този момент. Организируют се и различни публични прояви, в т.ч. и с чисто информационен и познавателен характер. – конференции, семинари, обучения и пр. Това се прави с оглед и убеждението, че читалищата още от зората на своето създаване продължават да изпълняват функции на общностен център, формиращи обществени нагласи и подпомагащи личностното развитие.

3. Набелязването на различни проблеми и търсене на пътища за тяхното преодоляване.

Анкетиранияте категорично посочват, че читалищата не стоят извън процесите, които са част от обществено-политическото и

икономическото развитие на страната. Налице са множество проблеми, които могат да бъдат провокирани както от общественото развитие, така и от вътрешни възникнали недоразумения. Като най-съществено се посочва необходимостта от повишаване на образователния ценз, а от там и капацитет. На втори план се посочва и нуждата от осъвременяване на съществуващата нормативна уредба, като същата следва да отчита както новите промени, така и традицията и принципите на самоуправление и самоконтрол, които са присъщи за читалищата. Разкриването на съвременни форми и дейности с културно-образователна насоченост, както и привличането на алтернативни финансови източници за тяхното реализиране се определя като трети проблем. Възможността, която е предоставена на читалищата да работят по различни проекти и програми цели той да бъде решен и да се постигне нова форма на финансова обезпеченост.

Изводи:

Проведеното през м. април 2022 г. анкетно проучване нагледно представя актуална картина за мястото и ролята на читалищната мрежа. Разпознаваемостта ѝ и създаването на условия за нейното развитие се очертават като стратегически важен елемент в дейността на всички ангажирани с нейното развитие. Анализът на получените от анкетата данни разкриват обществените очаквания и нагласи, че читалищата са важен общностен център, който следва да бъде насърчаван в своето развитие. Читалището е изправено и пред силна конкуренция от страна на други културни институции, както и неправителствени организации, работещи в сферата на културата. Въпреки това то има своето присъствие и място, което следва да бъде оценено. В малките населени места читалището остава онзи единствен център, на който местните хора възлагат големи надежди по отношение задоволяване на културните им потребности. Въвеждането на нови технологии, нови модели на управление и развитие се посреща положително от всички читалищни дейци. Те подчертават своето желание да обновяват дейността си. Организирането на обучителни програми и то такива на национално ниво се очаква с интерес. Пътят за обно-

вление минава и през повишаване нивото на квалификация и компетентност. Привличането на нови обучени кадри е задачата, на която следва читалищата да отговорят подобаващо. Всичко посочено следва да бъде отразено в разработването на общ за читалищата стратегически документ, който да очертае за един предстоящ период от време посоката на тяхното развитие, както и пътищата това да бъде постигнато.

Библиография:

1. **Велев, В.** Исторически преглед, развитие и съвременност на читалищното дело в България. Подбрани моменти. С., 2022, Академично издателство „За буквите – О писменехъ“.